ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

ئىز

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

ئىز

(تارىخىي رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

探索者的足迹：维吾尔文/ 阿布都热依木·吾铁库尔著，—2 版。—乌鲁木齐:新疆人民出版社，2000. 7（2008. 4 重印）
ISBN 978—7—228—05812—9

Ⅰ.探… Ⅱ.阿… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ. I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2000）第 30782 号

责任编辑	阿不都热合曼·艾白
编　　辑	阿不都瓦力，阿不都肉苏力
责任校对	阿达莱提，阿孜古丽
封面设计	艾克拜尔·萨力
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	(0991)2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	13
版　　次	2000 年 7 月第 2 版
印　　次	2008 年 4 月第 3 次印刷
印　　数	5001—10,000
定　　价	33.00 元

مۇقەددىمە

قەدەم ئىزى — بىراۋنىڭ ماڭغانلىقىنى
كۆرسىتىدۇ .

— مەھمۇد كاشغەرىي

ياش ئىدۇق ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ ماڭغاندا بىز ،
ئەمدى ئاتقا مىنگۈدەك بوپقالدى ئەنە نەۋرىمىز .
ئاز ئىدۇق مۇشكۇل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز ،
ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدۇق ، قالدۇرۇپ چۆللەردە ئىز .
قالدى ئىز چۆللەر ئارا ، گاھى داۋانلاردا يەنە ،
قالدى نى - نى ئارسلانلار دەشت - چۆلدە قەبرىسىز .
قەبرىسىز قالدى دېمەڭ يۇلغۇن قىزارغان دالىدا ،
گۈل - چېچەككە پۈركىنۇر تاڭنا باھاردا قەبرىمىز .
قالدى ئىز ، قالدى مەنزىل ، قالدى ئۇزاقتا ھەممىسى ،
چىقسا بوران ، كۆچسە قۇملار ھەم كۆمۈلمەس ئىزىمىز .
توختىماس كارۋان يولىدىن گەرچە ئاتلار بەك ئورۇق ،
تاپقۇسى ھېچبولمىسا بۇ ئىزنى بىر كۈن نەۋرىمىز ،
يا ئەۋرىمىز . . .

ھۆرمەتلىك كىتابخان :

شۇنداق غەزەللەرنى ياڭرىتىپ ، بىپايان داللاردا كۆمۈلمەس ئىزلارنى قالدۇرۇپ ئۆتكەن كارۋانلار يۈرۈش باشلىغان چاغلاردا ، بەلكى سىز تېخى تۇغۇلمىغان ياكى تۇغۇلغان بولسىڭىزمۇ ، «تال چىۋىقنى ئات ئېتىپ» ئويناپ يۈرگەن بولغىيتتىڭىز ؛ كىم بىلىدۇ ، بەلكى شۇ يۈرۈشلەرنىڭ بىرەرىدە قارا بوراندا ئۇچقۇر ئاتلارغا مىنگەن ئەزىمەتلەر بىلەن بىللە جەڭ مەيدانلىرىدا قىلىچ ئويناۋاتقانسىز ياكى ئېڭىزلارنى كۆكرىكىڭىز بىلەن تىلىغاپ ، چۆچەكلەردىكى ئەجدىھالاردەك ئاغزىدىن ئوت چىقىپ تۇرغان پوتەيلەرگە ئۆزىڭىزنى ئۇرغاندا بەدىنىڭىزنىڭ بىر يېرى «پىژ» قىلىپ ئۆزىڭىز شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەندەك بولۇپ قالغانسىز . ئەمدىلىكتە بولسا ، بەدىنىڭىزدىكى تاتۇقلارنى ھەر كۆرگەندە ، شۇ كۈنلەر يادىڭىزغا كېلىپ كۈلۈپ قويىدىغانسىز… كىم بىلىدۇ ، بەلكى بايىلا سىزنى خۇش چاقچاقلىرى بىلەن كۈلدۈرۈپ ئولتۇرغان سەپدىشىڭىزنى بىردەمدىن كېيىن ، يۈلغۈن تۈۋىگە كۆمۈپ قويۇشقا توغرا كەلگەندە ، كۆزلىرىڭىزدىن تارام – تارام ياشلار تۆكۈلگەندۇ ياكى قاراڭغۇ كامېرلار يۇتۇپ كەتكەن يولداشلىرىڭىزنى ھەر ئەسلىگەندە ، يۈرەك باغرىڭىز ئېزىلىپ كېتىدىغاندۇ…

ئاھ ، كېسىلگەن باشلار ، تۆكۈلگەن قانلار ، دەريا – دەريا ئاققان ياشلار…

شۇنداق ، شۇنداق ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتمۈش ، ھەممىسى تارىخ ، ھەممىسى يورۇق دۇنيا ئۈچۈن بولغان ئىشلار ، چۈنكى ئۇ چاغلاردا ، دۇنيا بەكمۇ قاراڭغۇ ئىدى . بۇ قاراڭغۇ – زۇلمەتتىن قۇتۇلۇپ ، يورۇقلۇق يۈزىنى كۆرۈش ئۈچۈن ، بەك ئۇزۇن مەنزىللەرنى بېسىپ ، ئاسمان – پەلەك داۋانلاردىن ئېشىشقا توغرا كېلەتتى ۋە خۇددى ماكسىم گوركىي ئېيتقاندەك ، دانكوغا ئوخشاش پىداكار يول باشلىغۇچىلار لازىم ئىدى :

«… جاڭگاللىق شۇنداق قاراڭغۇلاشتىكى ، دۇنيا يارالغاندىن بۇيان ، قانچە قاراڭغۇ كېچىلەر ئۆتكەن بولسا ، گويا شۇلارنىڭ

此为试读,需要完整PDF请访问: www.ertongbook.com

ھەممىسى بۇ يەرگە يىغىلغاندەك بولۇپ قالدى… دانكو بىردىنلا ئۆزىنىڭ كۆكسىنى قولى بىلەن ياردى ـ دە ، يۈرىكىنى يۇلۇۋېلىپ ، بېشىدىن ئېگىز قىلىپ كۆتۈردى . يۈرەك خۇددى كۈنگە ئوخشاش ، ھەتتا كۈندىنمۇ يورۇق لاۋۇلدىدى . مانا ئەمدى ئادەملەرگە بولغان ئۇلۇغ مۇھەببەت مەشئىلى بىلەن يورۇغان پۈتۈن جاڭگاللىق جىمجىت بولۇپ قالدى . قاراڭغۇ ـ زۇلمەت يورۇقچىلىقتىن قېچىپ ، جاڭگاللىقنىڭ ئىچكىرىسىدىكى سېسىق سازلىققا بېرىپ تىقىلدى… »

قەدىمكى ئىتالىيىدە ، قۇللار ئارىسىدىن چىققان سپارتاك ، خۇاڭخې دەرياسى بويلىرىدىن چىققان باھادىر شاھ لى زىچېڭ بىلەن «تەيپىڭتيەنگو» زامانىسىنىڭ «ساماۋى شاھى» خۇڭ شيۇچۈەن ، كونا رۇسىيىدىكى كازاكلاردىن چىققان ستېپان رازىن بىلەن يېمىليان پۇگاچېۋ ، ئۇچتۇرپان شەھىرىدىن چىققان رەھمىتۇللا بەگ بىلەن قۇمۇل تاغلىرىدىن چىققان تۆمۈر خەلپىمۇ ، ئاشۇ دانكوغا ئوخشايدىغان كىشىلەر ئىدى .

تۆمۈر خەلپە جۇڭگودا ئىككى مىڭ نەچچە يۈز يىل ھۆكۈم سۈرگەن فېئودال خانلىققا خاتىمە بېرىپ ، ۋەتەن زېمىنىدا تۇنجى قېتىم جۇمھۇرىيەت بايرىقىنى تىكلىگەن «شىنخەي ئىنقىلابى» — نىڭ ئىلھامى بىلەن تيانشان ئېتەكلىرىدىمۇ ئىنقىلاب بورانلىرى باشلانغاندا ، ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدىن چىققان ئاجايىپ جەسۇر «بوران قۇشى» ئىدى . ئۇنىڭ پەرۋازى بىلەن قۇمۇل دىيارىدا باشلانغان بوران ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى بىلەن شۇنداق كۈچەيگەنىدىكى ، ئۈچ يۈز نەچچە يىللىق قۇمۇل ۋاڭلىقىنىڭ كۇھىقاپقا ئوخشاپ كېتىدىغان سۇرلۇك ئوردىسى بىلەن ئۇرۇمچى جاڭجۈڭلىرىنىڭ قارا دەرۋازىلىق يامۇللىرى زىلزىلىگە كېلىپ ، گۇم بولۇشقا ئاز قالغانىدى . تارىختىكى بىرمۇنچە دېھقانلار قوزغىلاڭلىرىغا ئوخشاش ، بۇ قوزغىلاڭ ھەم مۇرادىغا يېتەلمىگەن بولسىمۇ ، ۋاڭ ئوردىلىرى بىلەن جاڭجۈڭ يامۇللىرىنى گۇم قىلىشنىڭ مۇمكىنلىكىگە كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئىشەندۈرۈپ ،

ئۇلارغا كۈچ ۋە ئۈمىد بەخش ئەتتى ، ئاچچىق ساۋاقلارنى بېرىپ كەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تۆمۈر خەلپە يەتمىش نەچچە يىلدىن بۇيان ، قۇمۇل خەلقىنىڭ ئاغزىدا داستان بولۇپ كەلمەكتە .

بۇ كىتاب ئەنە شۇ تۆمۈر خەلپىگە بېغىشلىنىدۇ .

1936 ـ يىل يازدا ، مەرھۇم ئابدۇكېرىم ئاbbاسوف بىلەن ئىككىمىز ئۈچتۇرپاندىن ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا كەلدۇق . ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىرى باشلانغۇچە ، 1931 ـ يىلىدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ يولباشچىسى ۋە قوزغىلاڭدىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان خوجىنىياز ھاجىنىڭ مېھمانخانىسىدا يېتىپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى . ھاجى چۈشلۈك غىزاسىنى مېھمانخانىدىكىلەر بىلەن بىللە يەيتتى . داستىخان ئۈستىدە ، ھەرخىل ماۋزۇلاردا پاراڭ بولاتتى . بىر كۈنى ، ھاجىم ئۆزىنىڭ يىگىتلىك چاغلىرىدا «تۆمۈر خەلپە يېغىلىقى» غا قانداق قاتناشقانلىقى ، تۆمۈر خەلپىنىڭ ئاجايىپ ئىش ـ ھەرىكەتلىرى ، مىجەز ـ خۇلقى توغرىسىدا سۆزلەپ كېلىپ ، تۆمۈر خەلپە ئۈچۈن خاڭچېڭ قەبرىستانلىقىدا[1] بىر گۇمبەز قوپۇرۇپ قويۇش نىيىتى بارلىقىنى ئېيتتى .

— «تۆمۈر خەلپە يېغىلىقى» توغرىسىدا سىزنىڭمۇ ئاڭلىغانلىرىڭىز بارمۇ ؟ — دېدى ئاbbاسوف ، ئىككىمىز يالغۇز قالغاندا .

مەن بالىلىق چاغلىرىمدا ، مارىخان مومىمىز بىلەن تۆگىچى بارات بوۋىدىن بىر مۇنچە ھېكايە ـ چۆچەكلەر قاتارىدا «تۆمۈر خەلپە يېغىلىقى» ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىمدىن ئېسىمدە قالغانلىرىنى سۆزلەپ بەردىم . ئاbbاسوف قىزىقىپ ئاڭلىدى ۋە خاڭچېڭ قەبرىستانلىقىغا بېرىپ كېلىشنى تەكلىپ قىلدى .

(1) ھازىرقى «تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپ» بىلەن ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئون توققۇزىنچى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئورنىدا قەبرىستانلىق بار ئىدى .

بىز قەبرىستانلىق يېنىدىكى كىچىككىنە مەسچىت ئالدىدا، بېشىغا سەللە ئورىغان بىر بوۋاينى ئۇچراتتۇق. ئۇ كۆرۈنۈشىدىن شۇ مەسچىتنىڭ مەزىنى ئىدى. سالامدىن كېيىن، تۆمۈر خەلپىنىڭ قەبرىسىنى سورىدۇق. بوۋاي: «سىلەر تۇغقانلىرى بولامسىلەر؟» دېدى ۋە جاۋابىمىزنى ئاڭلاپ، بىزنى كونا بىر قەبرە ئالدىغا باشلاپ باردى. «مانا مۇشۇ قەبرە شۇ. بۇ قەبرىنى مەن ئۆز قولۇم بىلەن قاتۇرغان، — دېدى بوۋاي، ئاندىن، — قېنى ئولتۇرۇڭلار، بۇ يەرگە كەلگەن بولغاندىن كېيىن، ئايەت ئوقۇپ ئۆتكۈلۈك» دەپ قىرائەت باشلىدى. دۇئادىن كېيىن، بىز يانچۇقلىرىمىزنى كولاپ، بار پۇلىمىزنىڭ ھەممىسىنى بوۋاينىڭ ئالدىغان قويدۇق. بوۋاي بىزگىمۇ دۇئا قىلدى.

— بۇ قەبرە بەك ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتۇ. يېڭىلاپ قويساق بوپتىكەن يا بولمىسا، بىر گۈمبەز قوپۇرۇپ قويساق ياخشى بولغۇدەك، — دېدى ئاباسوف بوۋايغا قاراپ.

— ئوبدان گەپ قىلدىڭىز، بالام. گۈمبەز قوپۇرۇپ قويساق ئوبدان بولاتتى. بۇ ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمىدى. بۇ ئەمدى سىلەرنىڭ ئىشىڭلار، — دېدى بوۋاي بىزگە قاراپ.

— بۇ كىشى ناھايىتى ھېكمەتلىك گەپ قىلدى. تۆمۈر خەلپىگە چوقۇم بىر گۈمبەز قوپۇرۇش لازىم، — دېدى ئاباسوف قەبرىستانلىقتىن چىقىپ كېلىۋېتىپ.

ئەپسۇسكى، بۇ گۈمبەزنى قوپۇرۇشقا خوجىنىياز ھاجىمنىڭمۇ، ئاباسوفنىڭمۇ ئۆمرى يار بەرمىدى. يىللارنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا، تۆمۈر خەلپىنىڭ قەبرىسىمۇ ئىزسىز يوقىلىپ كەتتى. ھېلىقى بوۋاينىڭ ئېيتقىنىدەك تۆمۈر خەلپە ئۈچۈن بىر گۈمبەز قوپۇرۇش كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ ئىشى ئىدى. تاش - توپا ياكى پولات - بېتوندىن ئەمەس، ئېقى قەغەز، قارىسى سىياھ بىلەن قوپۇرۇلغان گۈمبەزلا، ھەرقانداق بوران - چاپقۇنلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا قالىدىغان گۈمبەز بولالايتتى. مەرھۇم ئاباسوفنىڭ دېگىنىمۇ شۇ بولسا كېرەك.

ئۆزۈمنىڭ ناتىۋانلىقىمغا قارىماي ، شۇنداق گۈمبەز قوپۇرۇش نىيىتىدە بىر قانچە يىللار ئىزدەندىم ، ئۆگەندىم ، يىغدىم ۋە يېزىشقا كىرىشتىم . بىراق ، يازغانلىرىمنى «ئون يىلـــلىــق جۇت» شىۋىرغانلىرى ئۇچۇرۇپ كەتتى . قەلىمىم سۇندى .

قەلەم سۇندى ، ئەلەم ئەزدى دىلىمنى ،
شامالدارىپ كېكەچ قىلدى تىلىمنى .
قولۇم تۇتماس ، پۇتۇم باسماس ، پالەچ مەن ،
نېمەم بىرلە قىلاي رازى ئېلىمنى !

يۇزمىڭ شۈكرىكىم ، قايتا باھار باشلاندى . باھار يامغۇرلىرى يېغىپ ، سۇلىرى تاشتى . باھار قۇشلىرى سايراپ ، دىلىمغا ئىلھام ۋە ئۈمىد ، قولۇمغا كۈچ ۋە قۇۋۇەت بەخش قىلدى . دەۋران ماڭا يېڭى قەلەم بەردى . ئەمدى يازماي قاچان يازغۇلۇق !

تۆمۈر خەلپە — يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخىنىڭ قانلىق سەھىپىلىرىدىكى بىر قەھرىمان شەخس . ئۇ ، تارىخنىــڭ كۆز يېشى . تارىخ — ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئاددىي خاتىرىسى ئەمەس ، بەلكى ماركس ئېيتقاندەك : «ئۆز مەقسىتىنى ئىـزدەپ يۈرگەن ئادەمنىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت» بولغاچقا ، تارىخي تېمىــــدا يېزىلغان رومان ، چىن مەنىسىدىن ئېيتقاندا ، ھەم ھەقىقىي تارىخ ، ھەم بەدىئىي ئەسەر بولۇشى ، يەنى تارىخشۇناسلىــق بىــلەن رومانچىلىق سەنئىتىنىڭ جانلىق بىرىكمىسى بولالىشى ، ھەممىدىن ئاۋۋال ، تارىخي چىنلىقنى ئاساس ۋە ئالدىنقى شەرت قىلىشى لازىم . مۇنداق ئەسەر مۇئەللىپتىن تارىخ ئىچىــگە چوڭقۇرلاپ كىرىشنى ۋە تارىخ ئىچىدىن قاڭقىپ چىقىش ماھارىتىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ . مەن بۇ روماندا ئاشۇ پرىنسىپلارغا قاتتىق ئەمەل قىلىشقا تىرىشتىم . تىرىشىش نەتىجىسىنىڭ قانچىلىك بولغانلىقى كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئوبيېكتىپ باھاسىغا باغلىق . بۇ كىتاب ھېچبولمىغاندا ، تارىخىمىزدىكى قەھرىمانلارنىڭ بېسىپ ئۆتكەن

ئىزلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە بىر باشلىنىش بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس. كەم يېرىنى كېيىنكىلەر تولدۇرار، خاتاسىنى كۆپچىلىك تۈزىتەر.

ئاخىردا، ماڭا تۆمۈر خەلپە توغرۇلۇق نۇرغۇن ھېكايىلەر سۆزلەپ بەرگەن تاراتىلىق روزى بوۋا (1983 - يىلى ئاپرېلدا بىر يۈز تۆت يېشىدا قازا قىلغان) قاتارلىق بوۋا - مومىلىرىمنى چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن ياد ئېتىپ ئۆتكەچ، بەزى ئارخىپ ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىنى بەرگەن پارتىيە رەھبەرلىكىگە، مېنى نۇرغۇن يازما ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن يولداشلار مەرھۇم ئىسمائىل ئىبراھىمغا، ئابلىز ئىسمائىل، كېرەم رېھىم، ئابدۇللا ئەخمىدى، ئابدۇللا ئوشۇر، رېقىپ تۆمۈردەك يولداشلارغا چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن!

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 1

بىرىنچى باب تاغ پەرىسى 1

ئىككىنچى باب ئايقىزنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى 14

ئۈچىنچى باب بوز ئاتلىق كىشى 23

تۆتىنچى باب كۆچ سىنىشىشتىن كېيىن 44

بەشىنچى باب كۆتۈلمىگەن ۋەقە 59

ئالتىنچى باب سەنمۇ گۇۋاھ بول، قۇياش 73

يەتتىنچى باب شامەخسۇت ۋاڭنىڭ چۈشى 88

سەككىزىنچى باب ئۈرۈمچى جاڭجۈڭى قان سورايدۇ 99

توققۇزىنچى باب قوزغىلاڭ ھارپىسىدا 111

ئونىنچى باب ئون بالاغا بىر داۋا 122

ئون بىرىنچى باب ئۆز جازاسى ئۆزىگە 131

ئون ئىككىنچى باب جەڭ ئالدىدا 138

ئون ئۈچىنچى باب مەردنى مەيداندا سىنا 157

ئون تۆتىنچى باب ۋاڭ ئوردىسىدا بىر كېچە 173

ئون بەشىنچى باب ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ 183

ئون ئالتىنچى باب يالقۇنتاغقا سوۋغا 198

ئون يەتتىنچى باب سۇيىقەست 206

ئون سەككىزىنچى باب ئۈچ ئاتلىقنىڭ جاسارىتى 216

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

ئون توققۇزىنچى باب «ئەرۋاھ» 227
يىگىرمىنچى باب سۆزلەيدىغان تۇمار 234
يىگىرمە بىرىنچى باب ئاقچۇق سېپىدا 244
يىگىرمە ئىككىنچى باب جەڭدىن كېيىن 262
يىگىرمە ئۈچىنچى باب «ئەۋلىيا»نىڭ ئۆلۈمى 269
يىگىرمە تۆتىنچى باب توي ئۈستىگە توي 279
يىگىرمە بەشىنچى باب ياڭ جاڭجۈڭنىڭ پاراستى 308
يىگىرمە ئالتىنچى باب پاجىئەنىڭ باشلىنىشى 318
يىگىرمە يەتتىنچى باب قاپقان 329
يىگىرمە سەككىزىنچى باب پاجىئەنىڭ ئاخىرى 359
خاتىمە 393

بىرىنچى باب

تاغ پەرىسى

مەڭزلىرى گۈل - گۈل ، كىرپىكلىرى خار ،
قاپاقلىرى كەڭ - كەڭ ، ئاغىزلىرى تار .

— ئەلىشىر نەۋائى

1

1911 - يىل ياز كۈنلىرىنىڭ بىرى . قارىغايزارلىق ياپيېشىل جىلغا .

تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىنىڭ ھەيۋەتلىك شارقىراشلىرى پۈتۈن جىلغىنى قاپلىغان . شۇ ئېقىن بويلاپ ، خۇددى يىلان ئىزىدەك سوزۇلغان چىغىر يولدا ئاتلىق بىر يىگىت دىمىغىدا ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتاتتى . يەلكىسىدىكى دۇشالقا (شىراق) لىق قارا مىلتىقى بىلەن غانجۇغىسىدىكى بۆرەك ، سۇغۇر تېرىلىرى ئۇنىڭ ئوۋچى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

بىردىنلا ھاۋا بۇزۇلدى ، قارا بۇلۇت پارچىلىرى توپ - توپ قارغىلارغا ئوخشاش ئەگىپ كېلىپ ، ئېگىز تاغلارنىڭ باشلىرىغا قونۇشقا باشلىدى . «ھوي جانىگەرەي ! — دېدى يىگىت ئېتىنى دېۋىتىپ ، — بۇ مېڭىشىڭدا مېنى يېدى — يامغۇردا قويىدىغان ئوخشايسەن ، قېنى ، قەدىمىڭنى ئىلداملاتقىنا !»

قارا ئات بۆرە مېڭىشىغا چۈشتى ، بىراق ، جىلغىغا ئۇسۇپ كىرگەن بىر تۇمشۇقتىن ئۆتۈشى بىلەنلا ، قاتتىق ئۈركۈپ ئارقىغا

شوخشۇدى . ئاتلىق ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە ، ئۇلۇغ تەرەپتىن بىر قىزنىڭ داد ـ پەريادى ئاڭلاندى . چاچلىرى چۇۋۇلغان قىز يىقىلىپ ـ قوپۇپ قېچىپ كېلىۋاتاتتى . ئۇن — يىگىرمە قەدەم كەينىدە يوغان بىر ئېيىق ئۇنى قوغلاپ كەلمەكتە ئىدى .

يىگىت ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ ، ئېيىققا ئوق ئۈزدى ، ئېيىق دومىلىنىپ كەتتى . بىراق ، كۆكرىكىدىن قان ئېقىپ تۇرۇشىغا قارىماي ، يەنە قوپۇپ دەھشەت بىلەن ھۆركىرىگەن پېتى يىگىت تەرەپكە دەلدەڭلەپ ماڭدى . شۇ ئارىدا ھاۋا گۈلدۈرلەپ ، چاقماق چېقىپ كەتتى . يىگىت قارا مىلتىقىنى بەتلەشكە ئۈلگۈرەلمەي ، ئۇنىڭ دۈشالقىسىنى ئېيىقنىڭ ئاغزىغا توغرىلىدى . ئىـــرغاي ياغىچىدىن ياسالغان دۈشالقا ئېيىقنىڭ گېلىغا نەيزىدەك سانجىلىپ قالدى . شۇ ئارىدا ئېيىق بىر سىلكىنىپ ، ئاغزىنى بوشىتىۋالدى ، ئەمدى يىگىت قېچىپ يۈرۈپ ، مىلتىقىنىڭ پايىنكى بىلەن ئۇنىڭ باش ـ كۆزىگە ئۇرۇشقا باشلىدى . بىراق ، بۇ يىرتقۇچ يېرىم جان بولۇپ قالغىنىغا قارىماي ، يەنىلا خىرىس قىلىپ تۇراتتى . يىگىت چاققانلىق بىلەن يانداپ كەلدى ـ دە ، قۇلاقتىـــن ئېلىـــپ ، كۆكرىكىگە بىر ـ ئىككى پىچاق ئۇرۇۋەتتى . ئېيىق تۈمشۇقى بىلەن يەر تىرەجەپ جىم بولدى . يىگىت ئۆزىمۇ قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەنىدى . ئۇ ، ھېلىقى قىزنىڭ ھوشسىز ياتقانلىقىنى كۆرۈپ ، كىگىز قالپىقى بىلەن سۇ ئەكېلىپ يۈزىگە سەپتى . قىز بىــر سەسكىنىپ كۆزىنى ئاچتىيۇ ، بېشىنى كۆتۈرەلمىدى .

قىزنىڭ چۇۋۇلۇپ كەتكەن قاپقارا چاچلىرى ئارىسىدا ، خۇددى بۇلۇتلار ئىچىدىن يېرىم كۆرۈنۈپ تۇرغان تولۇن ئايدەك يۇمىلاق يۈزى مومدەك ئاقىرىپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى ؛ گەز باغلاپ كەتكەن نېپىز لەۋلىرى مەھكەم يۇمۇقلۇق تۇراتتى . يىگىت بىر قاراپلا ئۇنىڭ ئاچلىق ۋە ھارغىنلىقتىن دەرمانى كەتكەنلىكىنى چۈشىنىپ ، نېرىراقتا قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىپ تۇرغان ئېتىنى تۇتۇپ كەلدى ـ دە ، تېرە خۇرجۇندىن چايجۆشنى چىقىرىپ ، چاي قايىنتىشقا كىرىشتى . چاي قايناتقاچ ، ئۇنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ ،

ياغاچ چۆچەكتە چاي ئىچكۈزۈشكە باشلىدى . قېنىق چاي بىلەن بىر پارچە پىشلاق قىزغا دەرمان بولدى چېغى ، ئۇ خېلى تېتىكلىشىپ ، بوينىغا چۈشۈپ قالغان ھال شايى ياغلىقنىمۇ بېشىغا چىگىۋالدى . شۇ ئارىدا ئۆتكۈنچى يامغۇر قويۇۋەتتى . يىگىت بىلەن قىز بىر قارىغاي تۈۋىگە كېلىپ يانمۇيان ئولتۇرۇشتى . قىز شۇنداق چىرايلىق ئىدىكى ، يىگىت ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭغا بىر - ئىككى قېتىم قارىۋالدى . قىزنىڭ يېشىل مەخمەل كەمزۇلىغا قادالغان ئۈششاق گۈللۈك تەڭگىلەر بىلەن تۇمشۇقلىرى تاشتا تىلىنىپ كەتكەن گۈللۈك ئۆتۈكى يىگىتكە غەلىتە كۆرۈندى ، «ھەي ، بۇ قىز بىز خەقتىن ئەمەسقۇ؟ نەدىن كېلىپ بۇ يەرلەردە تېنەپ يالغۇز يۈرگەندۇر !؟» دەپ ئويلايتتى ئۇ ، ئەمما گەپ سوراشقا پېتىنالمايتتى . قىز بولسا ، ئۆزىنىڭ نىجاتچىسى بولغان يىگىتكە ئاستىرتىن قاراپ ، نېمىنىدۇر دېمەكچى بولدىيۇ ، گەپ قىلالماي لەۋلىرى تىترەپ كەتتى ۋە شۇ چاغدىلا ، يىگىتنىڭ ئۈيەر - بۈيېرى يىرتىلغان چاپىنى بىلەن بويۇن ئارىلاپ سول مۈرىسىدىكى تىرناق ئىزلىرىدىن تەپچىۋاتقان قان تامچىلىرىنى كۆرۈپ قېلىپ ، دەرھال روملى بىلەن سۈرتمەكچى بولدى .

— ھېچ ۋەقەسى يوق ، — دېدى يىگىت كۈلۈمسىرەپ ، ئاندىن قارىغاي تۈۋىدىن بىر سىقىم قۇرۇق توپا ئېلىپ ، يارىسىغا بېسىپ قويدى .

— راقمېت سىزگې ، جانىمنى ئايۇدان قۇتقارىپ قالدىڭىز ! — دېدى قىز كۆزىگە ياش ئېلىپ .

يىگىتنىڭ گۇمانى توغرا ئىدى . بۇ رەھىمسىز تەقدىرنىڭ دەھشەتلىك بورانلىرى ئاللىقاياقلاردىن قۇمۇل تاغلىرىغا ئۇچۇرۇپ كەلگەن قازاق قىزى ئىدى . يىگىت دادىسىنىڭ چوڭلارغا ئېيتىپ بېرىدىغان ئۆز سەرگۈزەشتىلىرى قاتارىدا قازاق خەلقى ھەققىدە قىلغان بەزى گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالغان بولسىمۇ ، ئۆزى تېخى قازاقلارنى كۆرمىگەنىدى . شۇڭا ، قىزنىڭ گېپىنى دەرھال چۈشىنەلمەي سەل تۇرۇۋېلىپ :

— هە ، ئېيىق ، ئېيىق ، ئۆزلە بولمىسىلا ، بۇ ئېيىق مېنىمۇ يەپ قويۇردى ، — دېدى ، ئاندىن ، — ئۆزلە نەتتىن كەلدىلە؟ — دەپ سورىدى قۇمۇل تاغلىقلىرى شېۋىسىدە .

قىزمۇ بۇ گەپنى تەستە چۈشىنىپ ، ئۆزىنىڭ يىراقتىن كەلگەنلىكىنى ئۇقتۇردى . ئاندىن يىگىتنىڭ «ئەمدى نەگە بارىدىلا ؟ » دېگەن سوئالىغا جاۋابەن ، نەگە بېرىشىنى ئۆزىنىڭمۇ بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ يىغلاپ تاشلىدى . يىگىت پۈتۈن ۋۇجۇدى ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك بوشىشىپ كەتتى . «قانداق قىلسام بولۇر ؟ ئۆيگە بارسىلا دېسەم ئۇنارمۇ ؟ ئۇنىمىسىچۇ ؟ ئۇنى بۇ يەردە قانداقمۇ يالغۇز تاشلاپ كەتكىلى بولىدۇ ؟ ! » دەپ ئويلايتتى ئۇ . ئاخىر ، ئۆزىگە غەيرەت بېرىپ ، — بىزنىڭ ئۆيگە بارامدىلا ، ئانچە يىراق ئەمەس ، — دېدى .

— ئۆيىڭىزدە كىمىڭىز بار ؟ — دېدى قىز .

قىزنىڭ بۇ گېپى بىلەن يىگىت تېتىكلىشىپ ، ئۆز ئۆيىدە قېرى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بارلىقىنى ، ئۆزلىرىنىڭ مالچىلىق ۋە ئوۋچىلىق بىلەن كۈن كۆرىدىغانلىقىنى بىرنېمىلەر قىلىپ ئۇقتۇردى . قىز بېرىشقا رازىلىق بىلدۈردى . يىگىت ئۆتكۈنچى يامغۇرنىڭ ئاخىرقى تامچىلىرى ئاستىدا ، ئېيىقنىڭ تېرىسىنى سويۇشقا كىرىشتى . قىزمۇ قوينىدىن پىچاق چىقىرىپ ئۇنىڭغا ياردەملەشتى . يىگىت بۇنى كۆرۈپ ، «ئۇلارنىڭ يۇرتىدا قىزلارمۇ پىچاق تۇتىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ قالدى . كېيىن ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولماي ، بۇ پىچاقنىڭ سىرى باشقىچە بولۇپ چىقتى .

يىگىت ئېيىق تېرىسىنى ئېگەرگە بۆكتۈرمىلەپ بولۇپ ، قىزنى ئاتقا مىنىشكە تەكلىپ قىلدى . قىز باشتا ئۇنىمايراق ، كېيىن يىگىتنىڭ زورلىشى بىلەن ئاتقا مىندى . قىز بىر قەدەم ئالدىدا كېتىۋاتقان يىگىتكە ئەمدى ئوبدانىراق قاراشقا باشلىدى . ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى ، كەڭ يەلكىسى ، بولۇپمۇ پالۋانلارچە مەردانە قەدەم تاشلىشى كىمدۇر بىرىگە ئوخشاپ كەتكەندەك سېزىلدى ـ دە ، بىردىنلا كۆڭلى بۇزۇلۇپ ، ئارقىدا

قىلىۋاتقان ئېگىز تاغ چوققىلىرىغا ئىختىيارسىز بۇرۇلۇپ قارايتتى. ئۇنىڭ بوتا كۆزلىرىدىن مەڭزىگە تېمىۋاتقان ياش تامچىلىرى پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياش نۇرىدا خۇددى سەھەر ۋاقتىدىكى شەبنەم دانچىلىرىدەك پارقىرايتتى.

2

ئۈچ يۈز نەچچە يىل ھۆكۈم سۈرگەن قۇمۇل ۋاڭلىقىنىڭ ئاخىرقى ۋەكىلى شامەخسۇت ۋاڭلىق قىلغان زامانلاردا (مىلادىيە 1875 ـ يىلىدىن 1928 ـ يىلىغىچە)قۇمۇل تاغ رايونلىرى ئون ئىككى سۇمۇلغا① بۆلۈپ ئىدارە قىلىناتتى. بۇ ئون ئىككى سۇمۇل «ئون ئىككى تاغ» دەپ ئاتىلاتتى. ئون ئىككى تاغ: تاراتى، قوراي، تاشار، ئېدىر، باغداش، خوتۇنتام، شوپۇل، باي، ئاراتۈرۈك، نوم، تۈركۆل ۋە نېرىنكىر دېگەن يەرلەردىن ئىبارەت ئىدى. ھەربىر تاغنى ھەربىر دورغا② باشقۇراتتى. نېرىنكىر قۇمۇلنىڭ شىمالىدىكى تيانشان تاغ تىزمىلىرىغا جايلاشقان بولۇپ، قۇمۇلدىن باركۆلگە بارىدىغان يول كۆشۆتە داۋان ئارقىلىق نېرىنكىر تاغلىرىنىڭ ئېتىكىدىن ئۆتەتتى. نېرىنكىرلىقلار ئاز ـ كۆپ تېرىقچىلىقنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاساسەن چارۋىچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرەتتى.

بايىقى ئۇۋچى يىگىت ئەنە شۇ نېرىنكىرلىق سەپەرقۇل دېگەن مالچىنىڭ ئوغلى ئىدى. سەپەرقۇلنىڭ ئۆزى بولسا، ئون بەش يېشىدا قەرز تۆلىگى ھېسابىغا ۋاڭ ئوردىسىغا قۇللۇققا تۇتۇلغانىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئوردىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان پارچە ـ پۇرات ئىشلىرىدىن تارتىپ، ئات بېقىش، ھارۋا ھەيدەش، ۋاڭ بىر ياققا ماڭسا، جو (تەختىراۋان) كۆتۈرۈشكە ئوخشاش

① سۇمۇل — موڭغۇلچە «يۇرت» دېگەن سۆز.

② دورغا ياكى دارۇغا — موڭغۇلچە «ئىدارە قىلغۇچى» مەنىسىدە. قۇمۇلدا ھەربىر دورغا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مىڭبېگى بىلەن تەڭ مەنسەپ ئىدى.

此为试读,需要完整PDF请访问: www.ertongbook.com